

ZAMJENICA, PRILOG, ČESTICA I VEZNIK ŠTO

Riječ *što* jedna je od onih malih riječi u hrvatskome jeziku koje su izrazito polifunkcionalne i o kojima ne možemo reći čak ni to kojoj vrsti pripadaju ako nisu kontekstualizirane. Da je to tako, vidi se npr. i po tome što je ta riječ u Akademijinu *Rječniku* opisana na čak 28 dvostupačnih stranica (velikoga formata). Ovisno o kontekstu naime ta riječ može pripadati čak četirima vrstama riječi: zamjenicama, priložima, česticama i veznicima. Razmotrit ćemo ovdje svaku od tih njezinih službi i(li) značenja.

Prije toga napomenimo da se *što* katkada svrstava i među uzvike (interjeksije) ili se naziva uskličnim *što* (ARj: 815)³⁰⁷ u primjerima tipa (*Uh*) *što se ona danas pravi važna!* Ja mislim da ipak nije riječ o uzviku, nego o čestici deiktickoga tipa, koja doduše sadrži i neku nijansu uskličnosti (uostalom takvu nijansu sadrže i druge čestice toga tipa, posebno tzv. prezentativi *evo*, *eto* i *eno*).³⁰⁸

³⁰⁷ Kratica ARj odnosi se na *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika* JAZU, a brojke na stranice XVII. sveska toga rječnika u kojem je opisana riječ *što*.

³⁰⁸ Uzvikom bi se eventualno moglo smatrati ono *što* (odnosno *šta*) koje se opisuje kao »riječ, kojom se goni magarac« (usp. ARj: 824).

Zamjenica

Riječ (oblik) *što* kao zamjenica u prvom je redu nominativ i(li) akuzativ upitne zamjenice srednjega roda koja u nominativu muškoga i ženskoga roda glasi *tko*. Takvo je *što* dakle promjenjivo, usp. *Što je to? Što ima novoga? Što ste kupili? Čega se bojite? Čemu se čudite? Po čemu se to zna? Čime smo to zaslužili? S čim računate?* i sl. Osim opreke muški i ženski rod (*tko*) prema srednjemu (*što*) za odnos između *tko* i *što* karakteristično je i to da se zamjenicom *tko* označuje nešto živo (netko živ), a zamjenicom *što* nešto neživo.

Takvo *što* dolazi često i uz druge riječi, posebno npr. uz zamjenice odnosno čestice *ovo*, *to*, *ono*, npr. *Što smo ovo doživjeli? Što mi to velite? Što se ono tamo bijeli?* te uz česticu ili veznik *da* odnosno česticu ili veznik *li*, npr. *Što da se radi? Ne znam što da se radi? Da što su kazali na to? Što li nam spremaju? Zna li tko što li nam spremaju?*

Naravno, takva upitna zamjenica *što* vrlo često dolazi i u neupravnim pitanjima, u kojima ima (i) službu veznoga sredstva, npr. *Reci što si kupio? Ne znam čega ste se sjetili? Tko bi znao čemu se oni čude? Ne razumijem o čemu je riječ? Ne znam čime sam to zaslužio* itd.

Što je vrlo često i relativna zamjenica, npr. *Opet kasne s isplatom, što mi nikako nije drago; Što se tiče naših planova, mislim da su realni; Što ostane, treba podijeliti nadvoje?* i sl. Takva je zamjenica često i korelativna, a kao korelativi dolaze zamjenice ili čestice *ovo*, *to*, *ono*, *nešto* ili univerzalni kvantifikatori tipa *sve*, *ništa* i sl., npr. *Ovo što sam rekao ne odnosi se na vas; To što se nisu javili velik je problem; Ono što ostane treba podijeliti nadvoje; Ono što oni prodaju uvijek je kvalitetno; Što je tražio, ono je i našao; Sve što imaju prodali su; Čega se čovjek najviše bo-*

ji, *ono će mu na glavu pasti; Nisam čuo ništa što bi bilo zanimljivo; Nema ničega što bi se moglo prodati* itd.

Takvo *što* treba jasno razlikovati od relativnoga veznika *što* u primjerima tipa *Čovjek što smo ga sreli nekako mi je poznat*, jer u takvim primjerima uopće nije riječ o relativnoj zamjenici *što*, nego o relativnom vezniku (opširnije o tome u nastavku teksta u kojem će biti opisane vezničke službe i značenja riječi *što*).

Rjeđe *što* dolazi i u službi neodređene zamjenice. Tada je dakako promjenjivo i zamjenjivo neodređenom zamjenicom *nešto*, npr. *Mogu li što učiniti za vas? Ima li što za večeru? Je li što ostalo? Jesi li se čega sjetio? Jeste li se čemu razveselili? Jeste li čime nezadovoljni?* Takva poraba zamjenice *što* vezana je isključivo za upitne rečenice, u kojima zamjenički oblici te riječi ne mogu biti u inicijalnim pozicijama. Naime kad se nađu u takvim pozicijama, aktivira se upitno značenje, usp. *Što mogu učiniti za vas? Što je ostalo? Čega si se sjetio? Čemu su se razveselili? Čime ste nezadovoljni?* itd.

Prilog

Riječ *što* upotrebljava se i kao upitni prilog, i to prije svega u značenju »zašto«, npr. *Što nas mučite? Što i njih ne pozoveš? Što si tako blijed?* Rjeđe takav prilog ima i oblik (okamenjenoga) dativa, npr. *Čemu si se udavala mlada* (ARj: 816), *Čemu uopće pokušavati* i sl.³⁰⁹ U vezi s takvom porabom može se javiti više ili manje utemeljena dvojba je

³⁰⁹ Bez sumnje bi se moglo govoriti i o različitim stupnjevima okamenjenosti, odnosno o primjerima u kojima bi se *čemu* moglo interpretirati i kao (neokamenjeni) dativ zamjenice *što*, npr. *Čemu sve to vodi?* i sl. Naravno, u primjerima tipa *Čemu se vi smijete?* riječ je o (pravom) dativu upitne zamjenice *što*.

li riječ o prilogu ili o upitnoj čestici, analognoj npr. upitnim česticama tipa *zar* ili *li*, koje nikako nije opravdano uvrštavati u priloge. U slučaju ovakvoga *što* mislim da je ipak opravdanije svrstavati ga u priloge, i to zato što je pitanje u kojem se javlja takvo *što* usmjereno na okolnost (na uzrok). Uostalom i druge upitne riječi usmjerene na okolnosti svrstavamo u priloge, npr. prostorne (*gdje*), vremenske (*kada*), načinske (*kako*), količinske (*koliko*), pa je logično da i analogne riječi kojima pitamo o uzroku također smatramo prilozima. Uostalom, nikako ne bi bilo logično da npr. riječ *zašto* u rečenici *Zašto nas mučite?* smatramo prilogom (što se redovito čini), a da riječ *što* u rečenici *Što nas mučite?* smatramo (upitnom) česticom.³¹⁰

I upitni prilog *što* može dolaziti uz druge riječi, posebno često uz česticu *da*, npr. *Što da se svađamo? Što se ne bismo pomirili?* Takav prilog jasno se razlikuje od zamjenice *što* u primjerima tipa *Što da im ponudimo?* već i time što je u ovom drugom primjeru *što* promjenjivo, usp. *Čime da ih ponudimo?*

U nekim upitnim rečenicama izvan konteksta može biti i pojava ambigvitetnosti, tj. pojava da se *što* može interpretirati i kao zamjenica i kao upitni prilog, npr. *Što mi to govoriš?* (ako je riječ o zamjenici, onda se *što* odnosi na sadržaj odnosno na predmet govorenja, a ako je riječ o prilogu, onda je riječ o značenju »zašto«).

Riječ *što* dolazi i u službi količinskoga priloga, npr. *Imaš li posuditi što novaca?* Tu je ono zamjenjivo sa *štogod* ili *nešto*, pa se može pomisliti da i u takvim kontekstima *što* ima službu i(li) značenje neodređene zamjenice. Međutim mislim da i riječi *nešto* i *štogod* u takvim kon-

³¹⁰ Pavica Mrazović – Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Novi Sad 1990, str. 398, kauzalnim prilozima (u užem smislu) smatraju *bezrazložno*, *stoga*, *zašto* i *zato*.

tekstima dolaze u službi priloga, tj. kvantifikatora, što se vidi i po tome da su u takvim službama sve te riječi nepromjenjive te da su konstrukcije u kojima se javljaju posve analogne konstrukcijama s drugim kvantifikatorima (usp. *Imaš li posuditi malo novaca?* ili sl.).

Čestica

Kao čestica *što* se najčešće upotrebljava kao svojevrsni intenzifikator uz komparative i superlative i može se opisati kao poredbena čestica kojom se pojačavaju poredbena značenja, npr. *Što više, to bolje; Dođi što možeš prije; Obuci što ljepšu haljinu; Došli smo najbrže što smo mogli; Uvijek radi najbolje što zna.*

Sličnu funkciju čestica *što* ima i u primjerima tipa *Pjeva što ga grlo nosi*, u kojima se osjeća nijansa količinskoga značenja (usp. parafrazu: »pjeva onoliko /jako/ koliko mu grlo može«, »pjeva najjače što mu grlo može podnijeti«). Vjerojatno zbog količinskoga značenja i, bar naoko, priglasolske službe (*što nosi*) u Anićeve *Rječniku* takvo se *što* smatra prilogom.³¹¹ Mislim međutim da je to ipak čestica, kojom se također na neki način pojačava poredbeno značenje, iako poredbenost u konstrukcijama tipa *Pjeva što ga grlo nosi* nije eksplicirana (usp. navedenu parafrazu: »pjeva najjače što mu grlo može podnijeti«).

Osim toga *što* se javlja i kao upitna čestica (u značenju koje je posve blisko značenju čestice *zar*), npr. *A što ih ti sama ne umiješ uzeti?* (ARj: 808), *A što ti za to uopće nisi čuo? Što misliš da ga nisam pitao?* i sl. Takvo *što* u pravilu dolazi u upitnim rečenicama zajedno s česticom *a*, koja se javlja i u drugim tipovima upitnih rečenica (a ne samo

³¹¹ Usp. Vladimir Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Novi Liber, Zagreb 31998, str. 1167.

u onima sa *što*), npr. *A zašto oni nisu došli? A kako vi to znate?* i sl. U takvim rečenicama čestica *a* (a s njome i čestica *što*) poprima izrazito dijalošku narav. Rabi se u replikama, tj. u sugovornikovim reakcijama na govornikove riječi i izražava neku vrstu neslaganja s govornikom, ima dakle nijansu suprotnoga značenja, kakvo je uostalom svojstveno i vezniku *a*.

I napokon već je rečeno da se česticom valja smatrati poraba riječi *što* u kontekstima tipa (*Uh*) *što se ona danas pravi važna!* ili *Uh što je vruće!* Riječ je o deiktičkoj čestici (deiktičnost počiva na značenju izvjesnosti koje je svojstveno riječi *što*, pogotovo u odnosu na *da*). Osim uskliknosti i deiktičnosti u izričajima toga tipa osjeća se i nijansa načinskoga značenja. Zato je *što* u takvim kontekstima zamjenjivo česticom *kako*, usp. *Uh kako je vruće!* i sl.

VEZNIK

Kao veznik zavisnosloženih rečenica (subjunktor) *što* se najčešće rabi u relativnim rečenicama u kojima je zamjenjivo s *koji*, *koja*, *koje*, npr. *Knjiga što sam je pročitao bila je zanimljiva* (prema: *Knjiga koju sam pročitao bila je zanimljiva*). Da je doista riječ o vezniku relativnih rečenica (a ne o zamjenici), na neki je način uočeno već u ARj (*što* je tamo opisao Marijan Stojković). Tamo naime piše: »*što* stoji relativno iza riječi kojega mu drago roda u jednini i množini«, a zatim se navodi obilje primjera tipa *Pa prizovi starca Nedijeljka, što mu bijela prošla pojas brada* (ARj: 810–811). U istu skupinu išli bi i primjeri: *Opet joj se vratio strah što ga se bila oslobodila*, *Treba upozoriti na zakone što su ih imali Dubrovčani*, *Čovjek što si mu prišao nije mi otprije poznat*. O tome *što* inače je bilo puno riječi

u raznolikim radovima o relativnim rečenicama, posebno u posljednje vrijeme.³¹²

Upotrebljava se *što*, nadalje, i kao eksplikativni veznik, obično zamjenjiv veznikom *da*, npr. *Pokore je u njem dosta što gospodar svijetu posta* (ARj: 825), *Dobro su učinili što se nisu predali, Bilo im je drago što se vidimo* i sl. Međutim u toj funkciji (ali i u drugim vezničkim funkcijama) *što* je često u opreci s veznikom *da*.³¹³ Naime veznik *da* obilježen je kao nefaktivan i(li) hipotetičan, a veznik *što* kao faktivan, što znači da označuje izvjesnost. Usp. u tom smislu navedeni primjer *Bilo im je drago što se vidimo* prema primjeru *Bilo bi im drago da se vidimo*, ili primjere *Nije mi drago što pušiš* prema *Nije mi drago da pušiš*.³¹⁴

Upotrebljava se *što*, nadalje, i kao uzročni veznik, npr. *Zgriješio sam, što sam prestupio zapovijest Gospodnju* (ARj: 825), *Žao im je što nismo i njih pozvali, Nismo*

³¹² Usp. Arne Gallis, *The Syntax of Relative Clauses in Serbo-Croatian*, Oslo 1956; Irena Grickat, »Relativno koji i što«, »Naš jezik« (n.s.), 16/1–2, Beograd 1967, str. 32–48; Wayles Browne, *Relativna rečenica u hrvatskom ili srpskom jeziku u poređenju s engleskom situacijom*, doktorska disertacija, Zagreb 1980; Ivo Pranjković, »Koji i što«, »Jezik«, 34/1, Zagreb 1986, str. 10–17; Dragutin Raguž, *Odnosne rečenice s relativom (veznikom?) što*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb 1994; Snježana Kordić, *Relativna rečenica*, Hrvatsko filološko društvo i Matica hrvatska, Zagreb 1995, str. 141–186.

³¹³ To posebno vrijedi za poredbene vezničke spojeve *kao što* i *kao da*, što je posve vidljivo iz primjera tipa *Govori kao što misli* i *Govori kao da misli* (opširnije o tome usp. u: Ivo Pranjković, »Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku«, *Riječki filološki dani*, 7. Zbornik radova, Rijeka 2008, str. 513).

³¹⁴ Usp. o tome Midhat Ridanović, »Upotreba zavisnih veznika *što* i *da* osvijetljena pojmom presupozicije«, »Književni jezik«, X/4, Sarajevo 1981, str. 7–13 i Ivo Pranjković, »Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku«, *Riječki filološki dani*, 7. Zbornik radova, Rijeka 2008, str. 513.

mi krivi što vi ne govorite istinu, Pokajali su se što su ga povrijedili, Tomu je uzrok što se mi nismo prije javili. U tom je značenju veznik *što* zamjenjiv veznikom *da*,³¹⁵ ali je običniji od njega, usp. *Žao mi je što nismo i njih pozvali* prema *Žao mi je da nismo i njih pozvali*. Razlog je tomu bez sumnje u činjenici da uzročni odnos pretpostavlja izvjesnost, i to izvjesnost i uzroka i posljedice (u navedenom primjeru izvjesno je da ih nismo pozvali pa je onda izvjesno i to da mi je zbog toga žao), za razliku primjerice od kondicionalnosti koja pretpostavlja neizvjesnost i uvjeta (koji je zapravo hipotetični uzrok) i posljedice. Zato se *što* uopće ne javlja u uvjetnim rečenicama (bar ne u suvremenom jeziku), a *da* je u nekim tipovima takvih rečenica (u irealnim) glavno vezno sredstvo, usp. *Da ih nismo pozvali, bilo bi mi žao*.³¹⁶

Posebnu pozornost zaslužuju ovakvi primjeri iz Akademijina Rječnika: *Što me care za svatove pita, neka kupi koliko mu drago! Što volovi muču, ništa, samo da kola ne škripe te Gledajući toliki pomor, ne ćete se moć ustavit, što ne ćete rijeti: koje je ovo rasutje!* odnosno *Ne propusti ni ptičicu ni mrava ijednoga najmanjega, što ih podobnom pićom ne odhrani* (ARj: 825). Za takve se primjere u spomenutom Rječniku kaže da se u njima *što* uzima umjesto pogodbenoga *ako*, odnosno *ako ne, a da ne* (u drugim dvama primjerima). Mislim da u navedenim primjerima neće biti riječ o konstrukcijama uvjetnoga (pogodbenoga) tipa, što se vidi već i po tome što sve one pretpostavljaju izvjesnost: i car doista pita za svatove, i volovi doista muču, i ptičica i mrav doista se hrane pićom itd. Mislim da se i u jednom i u drugom slučaju radi o izrazito zastarje-

³¹⁵ Usp. Ivo Pranjković, »Vezničko i nevezničko *da* u hrvatskome jeziku«, *Riječki filološki dani*, 7. Zbornik radova, Rijeka 2008, str. 511.

³¹⁶ Nikako ne bi došlo u obzir **Što ih nismo pozvali, bilo bi mi žao*.

lim konstrukcijama koje su u osnovi eksplikativne naravi. U prvim dvama primjerima eksplikativnost prati i nijansa uzročnosti (a ne uvjetnosti; usp. parafrazu: »Kako me car za svatove pita, recite mu neka kupi koliko mu drago!« ili sl.), a u drugim dvama primjerima, u kojima je obvezatna negacija i u prvoj i u drugoj surečenici, riječ je o eksplikativnim rečenicama s nijansom suprotnosti (u njima *što* odgovara vezniku *a da*).

Takvima su posve slične i konstrukcije koje se u ARj opisuju kao vremenske (u njima bi *što* /*ne*/ bilo zamjenjivo s *dok* *ne*), npr. *Vitezove oružane tako lasno pobit nije, što se sprva s obje strane krv velika ne prolije* (ARj: 828) ili *Ne piju vino što neće u nj vode uliti*.

U još većoj su mjeri zastarjele one konstrukcije u kojima je *što* zamjenjivo s *kada* ili *čim*, npr. *što tri učenika upaziše u Taboru njegov obraz priobražen, od straha na zemlju padoše* (ARj: 827–828),³¹⁷ odnosno s *dok*, npr. *Privariti sam ću sebe uživati nju scijeneci, što uživat budem tebe* (ARj: 828).

I napokon napomenimo da se riječ *što* (ili *šta*) vrlo često javlja i kao jedna od sastavnica složenih neodređenih zamjenica i(li) složenih priloga, npr. *svašta, gdješto, kadšto, nešto, ništa, šotko, štokoji, štogod, što god, bilo što, ma(kar) što (šta)* te kao sastavnica složenih veznika (ili vezničkih spojeva), npr. *kao što, umjesto što, nego što, osim što, nakon što, prije nego što, samo što*.³¹⁸

³¹⁷ Ta bi konstrukcija u suvremenom jeziku bila obična s veznim sredstvom *samo što*.

³¹⁸ Opširnije o takvim veznicima i/li/ vezničkim spojevima usp. Luka Vukojević – Lana Hudeček, »Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina«, *Sintaktičke kategorije. Zbornik radova s međunarodnim sudjelovanjem Hrvatski sintaktički dani*, Osijek 2007, str. 283–335.